

تاریخ سیاسی - ۱۵

عزیزه خانم نوری

با همکاری

میرزا احمد امین‌الاطباء رشتی، میرزا مصطفی کاتب،
شیخ محمدمهدی شریف کاشانی و شیخ مهدی بحر العلوم کرمانی

به کوشش

سید مقداد نبوی رضوی

مکتبۃ النشائین

نمودی از گفت‌وگوها و مناظرات ازلیان و بهائیان

کتابخانه

نشر نگاه معاصر

فهرست

- پیش‌گفتار..... ۵-۷
- دییاجه‌ای بر تنبیه النائمین ۹-۱۴۴
- جزء اول: صورت مرقومه و خطابه‌ی جناب عباس افندی ۱۴۷-۱۵۷
- جزء ثانی کتاب تنبیه النائمین (حاوی بر جواب عمه‌ی محترمه، خانم بزرگ، به جناب عباس افندی) ۱۵۹-۲۵
- جزء سیم از کتاب مستطاب تنبیه النائمین (حاوی بر خطبه و رساله‌ی ردیه‌ی جناب حاجی میرزا احمد کرمانی است.) ۲۵۷-۳۳۱
- پیوست شماره‌ی ۱: «دییاجه‌ی کتاب تنبیه النائمین» در نسخه‌ی اساس رساله‌ی عمه ۳۳۳-۳۳۹
- پیوست شماره‌ی ۲: نوشته‌هایی از میرزا حسینعلی بهاءالله در اطاعت از میرزا یحیی صبح ازل (به روایت بهائیان) ۳۴۱-۳۶۲
- پیوست شماره‌ی ۳: جایگاه امام دوازدهم شیعیان در مسیر دعوت میرزا علی محمد باب ۳۶۳-۳۸۸
- پیوست شماره‌ی ۴: تحلیل روایت‌های کشتار بهائیان از ازلیان در ابتدای دعوت بهاءالله ۳۸۹-۴۰۹
- کتاب‌نامه ۴۱۱-۴۲۰
- تصاویر و اسناد ۴۲۳-۵۱۹

پیش‌گفتار

آنچه در این کتاب آمده، شمایی از رویکردهایی است که دو گروه ازلیان و بهائیان برای نشان دادن نادرستی باورهای یکدیگر درباره‌ی چگونگی ادامه‌ی تعالیم میرزا علی محمد باب به دست می‌دادند. همان‌گونه که در بخش‌های بعد نشان داده شده، بهائیان بر آن بودند که زمان عمل به تعالیم باب گذشته و اکنون به آموزه‌های بهائی باید نظر داشت. ازلیان نیز با تأکید بر آموزه‌های باب، تعالیم بهائی را بدعتی آشکار می‌دانستند.

بخش نخست این کتاب نوشته‌ی عباس افندی (عبدالبهاء) است که در زمان نگارشش به تازگی پیشوایی بهائیان را به دست گرفته بود. این نوشته چکیده‌ای از برخی استدلال‌های بهائیان است و بدان سبب که از جانب نویسنده‌اش «مکتوب مفصل» که «از هر نغمه‌ای در آن موجود» و «فی الحقیقه در صخره‌ی صماء تأثیر می‌نماید و اگر بر مرده قرائت شود حیات بخشد» یاد شده، نمودی مناسب از سخنان بهائیان باید دانسته شود به ویژه آن‌که مخاطبش یک ازلی برجسته بوده است.^۱

بخش‌های دوم و سوم کتاب نیز گویای سخنان ازلیان در پاسخ به دعوی بهائیان است. با تأمل در دیباچه‌ی کتاب دانسته می‌شود که ازلیان در آن دو بخش کوشش بسیار کردند تا عباس افندی را - که با تمام وجود از او متنفر بودند - پاسخ گویند^۲ بنابراین، گفتار آنان نیز نمودی مناسب از رویکرد فکری‌شان در این مسیر دانسته می‌شود. بر همین اساس، خواننده‌ی علاقه‌مند به مباحث فرق و ادیان با تأمل در این کتاب، به عنوان متنی اصلی و نمایاننده‌ای بی‌واسطه از باورهای این دو گروه رقیب، به شکلی جدی با دیدگاه‌های ایشان آشنا شده و با تأمل در آنها می‌تواند به قضاوت و داوری بنشیند.

در این میان، سنجش باورهای ازلیان و بهائیان با آموزه‌های اسلامی و شیعی نیز باید مد

نظر باشد چرا که در این کتاب گاه به باورهای شیعیان نیز پرداخته شده است. از آن روی که این پژوهش تصحیح یک متن دیگر است و بیشتر رویکردی تاریخی را مورد توجه قرار داده، در آن برای بسط کلام در این حوزه مجاللی نیست اما در جاهای لازم، در پی نوشت‌ها، مطالبی خلاصه‌وار آورده شده و تفصیل کار به زمانی دیگر موکول شده است.

در این مسیر مدار نگاه از منظر شیعیان به آموزه‌های بابی، ازلی و بهائی آثار شیخ احمد مجتهد شاهرودی (۱۲۸۲ تا ۱۳۵۰ ق.) است که در زمان خود از عالمان تراز اول شیعه بود و گذشته از استادی در فقه احکام شیعه، در فقه اعتقادی آن مذهب نیز - که در تحلیل‌های تاریخی از فقه احکام باید جدا دانسته شود^۳ - دستی تمام داشت. در نگاه این پژوهش، او در آثاری که درباره‌ی آموزه‌های بابی و بهائی نگاشته، در مجموع با قوت استدلال به میان آمده و بر همین اساس، آثارش در کنار نوشته‌ی عباس افندی و بخش‌های دوم و سوم تنبیه النائمین (به عنوان نمایاننده‌ی مناسب رویکردهای انکاری ازلیان و بهائیان نسبت به یکدیگر) توصیفی مناسب از دیدگاه‌های شیعیان نسبت به باورهای ازلیان و بهائیان دانسته می‌شود.

این محقق در رساله‌های مرآت العارفین، ایقاظ النائمین، تنبیه الغافلین و همچنین کتاب مفصل الحق المبین به سنجش آموزه‌های بابی و بهائی با تعالیم اسلامی پرداخته است. در کتاب إزالة الأوهام فی جواب ینایع الإسلام به آنچه مسیحیان در پی پایگی اسلام می‌گفتند روی آورده و با نگاشتن کتاب مدنیة الإسلام روح التمدن بر آن است تا به سنجش تعالیم اسلامی با مقتضیات جهان امروز بپردازد. (این آثار او همه به زبان فارسی است.) بر همین اساس است که آشنایی با دیدگاه‌های وی نمایی از فضای بحث‌ها و گفت‌وگوهای فکری ایران در پایان دوره‌ی قاجار را به دست می‌دهد و فصلی مهم و کمتر پرداخته شده از تاریخ اندیشه در ایران است.^۴ همان‌گونه که در دیباچه‌ی این پژوهش آمده، وی در نوشته‌های خود از کتاب تنبیه النائمین نیز بهره برده^۵ و بر همین اساس است که تصویرش در پایان کتاب آورده شده است.^۶

سه رساله‌ی مرآت العارفین، ایقاظ النائمین و تنبیه الغافلین حدود چهار دهه پس از چاپ نخست، به سال ۱۳۴۳ ش. در یک مجلد با عنوان راهنمای دین به طبع رسید و اکنون در برخی کتابخانه‌ها قابل دسترسی است. دوتای از آنها (مرآت العارفین و تنبیه الغافلین) دیگر بار به سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۴ ش. از سوی نشر راه نیکان تجدید چاپ شد.^۷ کتاب الحق المبین هم به سال ۱۳۹۲ ش. به شکلی تحقیقی از سوی انتشارات امیرکبیر به چاپ مجدد رسید و اکنون در دسترس پژوهش‌گران است.^۸ بر همین مناسبت که

خواستنده برای بررسی همه‌جانبه‌ی نزاع فکری منعکس شده در کتاب تنبیه النائمین به این آثار نیز باید بپردازد تا خود به قضاوتی دقیق‌تر دست یابد.

یادداشت‌ها

۱. تکه: پس از این، دیباچه‌ای بر تنبیه النائمین، بخش «سبب نگارش رساله‌ی عمه»، ص ۲۱.
۲. تکه: پس از این، دیباچه‌ای بر تنبیه النائمین، بخش «اصالت کتاب تنبیه النائمین»، صص ۲۴ تا ۳۲.
۳. بر خوررداری عمیق از مبانی اعتقادی دیانت اسلام در ادبیات آن آیین گاه «فقه اکبر» در برابر «فقه اصغر» - که دانش عمیق در احکام دینی است - یاد شده است. در نگاه این پژوهش، باید گفت تلاش و قناعت بسیاری از عالمان متأخر شیعه بیشتر در احکام بوده تا در اعتقادات. بر همین مناسبت که بسیاری از کسانی هم که در متون تاریخی «شیخ» و «ملا» و «مجتهد» یاد شده و گاه دیدگاه‌های ویژه‌ای در زمینه‌های فکری و از جمله در موضوع اعتقاد بابی و بهائی به دست داده‌اند، در بهترین حالت قناعت در احکام و نه قناعت در اعتقادات داشتند. درستی این دعوی با بررسی آثار باقی‌مانده از ایشان و سنجش آن آثار با اصول و مبانی عقلی و نقلی حاصل می‌شود و در جای خود باید نشان داده شود.
۴. بر همین مناسبت که مصحح تنبیه النائمین امیدوار است در پژوهشی دیگر به تحلیل زندگانی و برخی آراء اعتقادی و کلامی شیخ احمد مجتهد شاهرودی بپردازد.
۵. تکه: پس از این، دیباچه‌ای بر تنبیه النائمین، بخش «نگاه‌ها به کتاب تنبیه النائمین»، ص ۲۲.
۶. تکه: پس از این، بخش «تصاویر و اسناد»، تصویر شماره‌ی ۲۳.
۷. نشر از سوی خود مرآت العارفین را پاسخ پریشان‌گویی باب و بهاء و تنبیه الغافلین را بیدارکننده‌ی غافلان گرفتار فتنه‌ی باب و بهاء نام‌گذاری کرده است.
۸. این کتاب با نام حق المبین به طبع رسیده است.